

tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 18 1 ● 2019

● In 1847 werd *Hieracium rigens* voor het eerst in Amsterdam op Het Funen verzameld. Foto: Naturalis.

Ton Denters

● *Rigens* betekent stijf, verwijzend naar de strakke groeivorm van de plant. Foto: Ton Denters.

Steenhavikskruid: levend verleden

De stadsflora is in beweging, maar herbergt ook 'vast' botanisch erfgoed.

Amsterdam is niet alleen dynamisch; ze heeft evenzeer een rustige kant. Die is te ervaren in het groen, dat ongeveer 40 procent van de stad beslaat. Veel daarvan is aan het oog onttrokken. Het groen siert hofjes, statige achtertuinen, nauwe ste- gen, achtergangen, oude muren en waterkanten. Naar de stadsrand toe verruimt het groen zich. Binnen die entourage huizen bijzondere soorten. Uniek is steenhavikskruid.

Een complex geheel

Havikskruiden zijn vormenrijk, met uiteenlopende soorten, waarvan de determinatie erg lastig is. Er zijn twee hoofdgroepen; de 'muizenoren' en 'ware havikskruiden'. De muizenoren bezitten bovengrondse, bebladerde uitlopers, zo niet de tweede groep. De *Heukels' flora van Nederland* etaleert zes 'ware havikskruiden', maar de werkelijkheid is complexer. Binnen dit collectief gaat een wereld van 'kleinere' zelfstandige soorten schuil. Normaal is dat materie voor experts, maar in Amsterdam komt een havikskruid voor dat de aandacht van een ieder verdient.

Een historische soort

Begin jaren negentig is het boek

Van Muurbloem tot Straatmadelief; wilde planten in en om Amsterdam in voorbereiding. Daaraan gaat veldwerk vooraf. Bij het uitpluizen van de hoofdstad komt boshavikskruid (*Hieracium sabaudum*) aan het licht, een schaars voorkomende bosplant in Zuidoost-Nederland. Deze stedelijke vondst, die wordt gedaan op het Entrepotdok, wekt verwondering. De verrassing wordt compleet bij het inzien van *Flora Amstelaedamensis* uit 1852. Bij boshavikskruid staat: 'menigvuldig' op muren van Het Funen (Bolwerk Zeeburg). Het Funen, afgebroken in 1877, lag op een steenworp afstand van de herontdekte groeiplaats. Destijds was de opwinding zeker zo aanzienlijk, hiervan getuigen de vijftien collectiestukken in het Nationaal Herbarium (Leiden). De topfloristen van toen, leden van de Nederlandse Botanische Vereniging, bevolkten de vindplaats. Er werd volop materiaal verzameld door Rombouts en Merkus-Doornik (auteurs *Flora Amstelaedamensis*), Van der Sande Lacoste én ook Oudemans, bekend van de driedelige *Flora van Nederland* (1859-1862). De oploop naar Het Funen was niet voor niets. Men wist dat het een apart havikskruid betrof: *Hiera-*

cium rigens; een zelfstandige soort binnen de boshavikskruiden, met de enige plek in Nederland. Nadien raakte dit unicum in de vergetelheid. Nu blijkt dat dit ongewone havikskruid 170 jaar in zijn oude omgeving heeft overleefd. Het was Rense Haveman die het materiaal van het Entrepotdok als *rigens* herkende. Een nadere zoektocht leverde in de directe omgeving nog eens drie groeihaarden op. Opvallend is dat *rigens* een soort is van open, stenige standplaatsen, waarbij niets op bos wijst. Eertijds groeide ze als muurplant 'in muris' en tegenwoordig bewoont het steenglooiingen in Amsterdam-Oost. In de nieuwe Heukels' flora, die waarschijnlijk in 2020 verschijnt, wordt de soort als *Hieracium sabaudum subsp. rigens* opgenomen met als Nederlandse naam: steenhavikskruid. Het is misschien wel Amsterdams meest 'eigen' soort. Het markeert plekken die min of meer ongemoeid zijn gebleven, waar verleden en heden zich verenigen met levend botanisch erfgoed. Dat is iets om in een dynamische stad te koesteren!

Ton Denters
tondenters@hetnet.nl